

2. Рагойша, В. П. Літаратуразнаўчы слоўнік : тэрміны і паняцці : для школьнікаў і студэнтаў / В. П. Рагойша. – Мінск : Нар. Асвета, 2009. – 303 с.

3. Караткевіч, У. Збор твораў: У 8 т. Т. 8. Кн. 2. З жыццяпісу, нарысы, эсэ, публіцыстыка, постаці, крытычныя творы, інтэрв'ю, летапіс жыцця і творчасці / У. Караткевіч. – Мн. : Маст. літ., 1991. – С. 359–365.

СІНТАКСІЧНАЯ РОЛЯ НАЗОЎНІКАВЫХ І ПРЫМЕТНІКАВЫХ ФРАЗЕАЛАГІЗМАЎ З САМАТЫЧНЫМ КАМΠΑНЕНТАМ

Сяткоўскі У. В.

Гродзенскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Янкі Купалы
г. Гродна, Рэспубліка Беларусь

Навуковы кіраўнік – к. філал. н., дац. *Садоўская А. С.*

Фразеалагізмы – яркія моўныя адзінкі, якія кожная мова стварае на працягу ўсёй гісторыі. У іх адлюстроўваецца звычаі, культура, уклад жыцця, менталітэт, побыт і іншыя адметныя асаблівасці народа. Таму яны з'яўляюцца аб'ектам пастаяннай увагі навукоўцаў з самых розных бакоў: семантычнага, граматычнага, этымалагічнага, стылістычнага. “Устойлівыя выразы не раз даследаваліся па самых розных фразеалагічных і парэміялагічных серыях, у параўнальным і супастаўляльным планах, бо гэта дазваляе глыбей пранікнуць у моўную карціну свету і зразумець сутнасць кожнай адзінкі” [1, с. 75]. Аб'ектам нашай увагі стала дастаткова распаўсюджаная тэматычная група фразеалагічных адзінак з саматычным кампанентам у структуры. Разглядаецца сінтаксічная роля назоўнікавых і прыметнікавых фразеалагізмаў.

Назоўнікавыя фразеалагізмы. Фразеалагізмы гэтак жа, як і словы, выконваюць у сказах пэўную сінтаксічную ролю. Аднак далёка не заўсёды лёгка вызначыць сінтаксічную ролю фразеалагізма. Асабліва гэта датычыць назоўнікавых выказаў, г.зн. такіх, якія маюць значэнне прадметнасці і сэнс якіх найчасцей перадаецца назоўнікавым словазлучэннем, а ў некаторых выпадках – асобным словам-эквівалентам.

Калі амаль кожны назоўнік (слова) можа выступаць у сказе ў функцыі дзейніка, дапаўнення, выказніка, недапасаванага азначэння ці акалічнасці, то ў дачыненні да ўсіх назоўнікавых фразеалагізмаў гэтага не скажаш. Тут можна адзначыць, што сінтаксічная роля гэтых фразеалагізмаў, як і іх зменнасць або нязменнасць па склонах, залежыць ад наяўнасці ці адсутнасці ацэначнага значэння ў сэнсавай структуры фразеалагізма, бо “фразеалагізмы з ярка выяўленым ацэначным значэннем рэалізуюцца ў строга акрэсленых склонавых формах; наадварот, фразеалагічныя звароты з аслабленым ацэначным значэннем ужываюцца ў розных склонавых формах” і ў розных сінтаксічных функцыях.

Прыкладна палова назоўнікавых фразеалагізмаў здольныя выкарыстоўвацца ў ролі розных членаў сказа (дзеянікі, дапаўнення, выказнікі, недапасаванага азначэння, акалічнасці). Напрыклад: Крокаў за некалькі назад глядзела ў неба “*чортава вока*” (К. Чорны); Яна дзеўка падатлівая, хоць і *мае* трохі якіх *мухаў у носе*» (Я. Купала). Шмат якія назоўнікавыя фразеалагізмы ўсе ж найчасцей выступаюць у ролі дзеянікі або дапаўнення.

Шматлікія фразеалагізмы надзелены ярка выяўленым ацэначным значэннем. Такое значэнне называецца сінтаксічна абумоўленым. Яны не столькі называюць асобу ці прадмет, колькі характарызуюць іх з адмоўнага або станоўчага боку. Таму найбольш тыповая сінтаксічная функцыя такіх фразеалагізмаў – выказнік: Табе, Андрэй, бачу... гэты завод як *костка ў горле* (Э. Ярашэвіч). Такія ацэначныя фразеалагізмы маюць абмежаваную склонавую парадыгму, ужываюцца толькі ў назоўным або творным склоне.

Назоўнікавыя фразеалагізмы маюць больш вузкія функцыянальна-сінтаксічныя магчымасці, чым назоўнікі-словы. Здольнасць фразеалагізмаў выступаць у розных сінтаксічных функцыях абмяжоўваецца ў адных выпадках наяўнасцю ацэначнасці, якая пераважае над намінацыйнасцю, у другіх – спалучальнымі асаблівасцямі саміх фразеалагізмаў.

Прыметнікавыя фразеалагізмы. Прыметнікавыя фразеалагізмы з кампанентамі-саматызмамі абазначаюць прымету асобы ці прадмета. Напрыклад: *востры на язык, першай рукі, бойкі на язык, шырокай косці, лёгка на язык, на босую нагу, язык праглынеш, на канцы языка*.

Катэгарыяльнае значэнне прыметнікавых фразеалагізмаў часцей за ўсё вызначаецца семантычным і сінтаксічным паказчыкам. Напрыклад, *язык праглынеш* абазначае ‘вельмі смачны, прыемны, апетытны’ і ўжываецца ў функцыі азначэння або выказніка. Што тычыцца марфалагічнага паказчыка, то ён дае станоўчы эфект у дачыненні да астатніх фразеалагізмаў, катэгарыяльнае значэнне якіх сігналізуе атрыбутыўным кампанентам (прыметнікам): *востры на язык, бойкі на язык, лёгка на язык і слабы (слабаваты) на язык*.

Амаль усе прыметнікавыя фразеалагізмы з’яўляюцца зменнымі, што і прадвызначае іх сінтаксічную ролю. У залежнасці ад таго, які кампанент у іх змяняецца, намі было выдзелена дзве групы. У першую групу ўваходзяць выразы, стрыжнёвы кампанент якіх мае генетычна атрыбутыўнае значэнне. Гэта фразеалагізмы, у якіх стрыжнёвы кампанент – прыметнік кіруе залежным назоўнікам у вінавальным склоне з прыназоўнікам на: *востры на язык, нячысты на руку, бойкі на язык, тугі на вуха, лёгка на язык і слабы (слабаваты) на язык, лёгка на нагу*. Фразеалагізмы гэтай групы рэалізуюць формы роду, ліку і склону, напрыклад: *лёгка на язык* (-ая, -ае, -ія) – *лёгкага на язык, лёгкаму на язык* і г. д. У другую групу ўваходзіць фразеалагізм, стрыжнёвым кампанентам якога з’яўляецца дзеяслоў: *язык праглынеш* ‘вельмі смачны, прыемны, апетытны’. Гэты фразеалагізм па форме дзеяслоўны, а па семантыцы – прыметнікавы. Дадзенаму выразу ўласціва абмежаваная парадыгма. Яго дзеяслоўны кампанент выступае ў форме 2-й асобы.

Асноўная сінтаксічная функцыя прыметнікавых фразеалагізмаў – выступаць у ролі азначэння ці выказніка. Частка з іх можа функцыянаваць у ролі толькі выказніка, некаторыя – толькі ў ролі азначэння, іншыя функцыянуюць у ролі і азначэння, і выказніка.

Літаратура:

1. Садоўская, А. С. Лексіка-тэматычная арганізацыя фразеалагізмаў і прыказак са значэннем часу / А. С. Садоўская, М. А. Якалцэвіч // Роднае слова. – 2022. – № 9. – С. 75–79.

КРАПІВА ЯК АБ’ЕКТ ДАСЛЕДАВАННЯ Ў ЛІТАРАТУРЫ І ФАРМАЦЫІ

Шкілова А. С., Пятроўская К. В.

Беларускі дзяржаўны медыцынскі ўніверсітэт
г. Мінск, Рэспубліка Беларусь

Навуковы кіраўнік – *Качан А. С.*

Мэта: разгледзець крапіву як аб’ект даследавання ў літаратуры, апісаць лекавыя ўласцівасці дадзенай расліны ў фармацыі і народнай медыцыне.

Ёсць на беларускіх палетках расліны, якія нельга ўзяць голымі рукамі. Напрыклад, крапіва, якая лічыцца пустазеллем і шырока распаўсюджана на тэрыторыі нашай краіны. Крапіва (лац.: *Urtica*) – род кветкавых раслін сямейства Крапівныя. Сцябло і лісце раслін гэтага роду пакрыты пякучымі валасінкамі, якія і далі лацінскую назву яго – “пяку”.

Крапіва ў літаратуры асацыіруецца з нашым славутым сатырыкам Кандратам Крапівой (Кандрат Кандратавіч Атраховіч, 1986–1991 гг.). Подпіс Крапіва пад сатырычнымі творамі вельмі дарэчы і да месца, паколькі сатыра – від слоўнай зброі. “Крапіва” была і назвай яго другой па ліку кнігі сатыры і гумару (1925г., перавыданне ў 1932 г.) [1]. Адна з гумарыстычных кніг К. Крапівы называлася “Пучок жыгучкі”. Слова “жыгучка” – лексічная адзінка нашай безэквівалентнай лексікі, на рускую мову перакладаецца двума словамі – “жгучая крапіва”.

Вобраз крапівы ў літаратурных творах сустракаецца яшчэ і для таго, каб апісаць заняўбанасць і закінутасць (Я. Сіпакоў “Шыбеніца”, В. Худавец “Расце крапіва”).

Яшчэ грэчаскі ўрач Дыяскарыд адзначаў лячэбныя ўласцівасці крапівы пякучай пры мочакаменнай хваробе. У XVIII стагоддзі рускія медыкі з дапамогай настойў і адвараў крапівы лячылі розныя пашкоджанні скуры, у тым ліку язвы.

У фармацыі шырока выкарыстоўваюцца абодва віды крапівы: двудомная і жыгучка – пякучая крапіва з дробным круглым лісцем. У лекавых мэтах